

(له دايكبونی فه لسه فه ...) ی نیچه :دژی عه قیل ، دژی سوکرات ، له گه ل مرو قدا

ن/ابراهيم العريس

و/هيمن مه حمود/دهر به نديخان

hemnm1979@yahoo.com

کتیبي (له دايكبونی فه لسه فه له سه رده می تراژیدیای نه غریقی) ی نیچه به نیسبه ت خوینه ره تامه زرو کانی کاره کانی فه یله سوفی نه ئمانی نیچه وه شوینیکی گرنگی هه یه .

نه وان به و شیوه یه ش سه یریده گهن که زور به ئاسانی دیته دهسته وه و زمانیکی ساده ش هه یه له نیوکتیبه کانی دیکه ییدا (زه رده شت ئاوه های گوت) ، به لام نه وه ش ده زانن ، که له هه مانکاتدا وه ک کتیبيکی ته واوه تی له نیو کاره کانی ئه م فه یله سوفه ناو داره دا نه که وه ته روو .

هه موو جار وه ک پرۆژه یه ک بوو که یاری له گه ل خه یائییدا ده کرد ، به تابییه ت ئه مه (به نیسبه ت خویه وه) ده قیلک بوو ، که پیوستبوو ته واو که ری کتیبه گه وره که ی دیکه ی بیته (له دايكبونی تراژیدیای) .

لیره شه وه رۆژ له دوا ی رۆژ دهسته واژه کانی ده نوی نه خشی بو داده رپژا و چوارچیوه ی بو دادنه نا و به شه کانی ده نوی و تیبینیه کانی خو ی له باره وه ده نوی .

به لام له کو تایدای هه رگیز ته واوینه کرد و هه ر به و حائه وه مایه وه و خه ونیکی فیکی بوو که وازی له خاوه نه که ی نه ده هیئا .

دواتر ئه م خه ونه ده بیته (کتیب) به لام نه وه ک له سه ر دهستی نیچه ، به لکو له سه ر دهستی نه و لیکو ئیارانه ی که کاریان له سه ر ده قه کان ده کرد و فیکره کانی نیچه یان یه ک له دوا ی یه ک ده رده هیئا و ریزیان ده کرد ، که نه مه ش به دیهینانی خه ونه که بوو ، به لام دوا ی ئه وه ی خاوه نه که ی کوچی کرد بوو .

حیکایه تی ئه م کتیبه ش هاوکات بوو له گه ل نوینی کتیبي (له دايكبونی تراژیدیای) دا که له سالانی کو تایی سه ده ی نۆزده دا بوو ، ئه و کات نیچه ی گه نج ، مامۆستای فه لسه فه بوو له زانکوی (پال) ی سویسی .

له یه کیلک له سه ر دانه به رده وامه کانیشیدا بو لای مۆسیقاری هاوړی (فاگنه ر) له شاری (تریخن) ی ئارام ، له کاتی مشتومړی نیوان ئه م فه یله سوف و هونه رمه نده ده رباره ی ئه فسانه و به دیاریکراویش په یوه ندی ئه فسانه به تراژیدیای یونانیه وه وه های کرد له نیچه که له (دايكبونی تراژیدیای) بنوسیته .

بەلەم ھەر كە ئەم كتيپەي تەواو كورد و بلاويكردووه لەسائى 1871 وسەر كەوتنيكى گەورەي بەدەستھينا، ھەستى بەناتەواويبەككرد و ئەم پرسیارە ھات بەمیشكيدا :

بەلەم چۆن و بۆچى تراژيديا لەو كاتەدا لەدايكبوو؟ لە كوئو ھاتبو؟.

وہلامى بەدھيى (بەنيسبەت نيچەوہ) ئەوہيە كە ئەو لەدايكبونە لەوانەيە لە منائدانى فەلسەفەي بەر لە سوكرات بيئت، واتە ھەرچ تەئەموليكي فەلسەفەي كە زياتر لە تەئەموليكي ناسايى بيئت، پەيوەنديبەكى زيندوى ھەبوە بە ژيان و بەو پرسیارە زۆرانەي كە مروقە لە خوى دەكات.

كە دەربارەي بون و سروشت و ھيژە ناسمانبەكان و كۆمەلگان.

كاتيكيش نيچە گەشتە سەرەتاكاني ئەم مەنتيقە، ھەستى بەو كورد پرۆژەكەي كامل نابيئت ئەگەر بيئت و ھەموو ئەمانە بەگشتى رووننەكاتەوہ.

ھەريويە كەوتە نوسيني تيبينبەكاني، كە دواتر كۆدەكریتەوہ و ئەم كتيپەي ليدەردەچيئت.

ئيستنا، ئەگەر كتيپەكە خەونيك بيئت كە بەدھينە ھاتبيئت، ياخود پرۆژەيەك بيئت پاشتر تەواو كرابيئت، ئەوا بەدئنياببەوہ راستبەكە ناتوانریت نكوئي ليبيكریت، زۆر قورسبشە بو ھەر يەككە كە ئيجتیبھادی نيچە دەخوينيئەوہ لە قسەكردنى دەربارەي (لە دايكبونی تراژيديا) كە ھەست بە پيوستى خویندەوہي نەكات، تەنانەت كاتييك كە (لا پەرەكاني دەخوينيئەوہ) بەلايەوہ سەيردەبيئت كە بەش بەش كراوہ و زۆرجار دەگاتە چەند لا پەرەيەك و زۆرجار بيش لە چەند ديريكدە كوتايى ديئت، بەلەم خوینەر زياتر بەلايەوہ سەيردەبيئت كە كتيپەكە تايبەتە بەسەرەتاكاني فەلسەفەوہ تاوہكو زياتر تايبەت بيئت بە لەدايكبونی تراژيدياوہ.

چونكە پەرەندی بنەرەتى ئەم دەقەدا بەمجۆرە تەواو دەبيئت، كە ئەويش تەفسيرە، يان دوبارە تەفسيركردنەوہي بەر لە سوكراتە.

ھەر بويە خوینەر لەبەرەمبەر چەند لا پەرەيەكدا خوى دەبينئيئەوہ كە نيچەي لاو نوسيوبيەتى، كە ناوہرۆكى زۆربەيان زۆربەي ئەو بابەت و شپوازە بنەرەتيانە يە كە لەھەموو كتيپەكاني داھاتويدا ھەيە.

بەلەم بنەرەتى ھەمو ئەمانە و بپرۆكەي جوئینەري كتيپەكە، ئەو سلاوہيە كە نيچە دەينيريئت بو (ئەو جەرئەتە ميتافيزيكيەي كە فەيلەسوفانى كۆنى يونان بەدريژى تەعبيريان ليكردوہ) ئەوانەي كە نيچە لەوہ نەكەوتوہ لە دروستكردنى ئوپوزسيونيكي بنەرەتى لەنيوان ئەوان و سوكراتى (نا رۆشنيير) دا، كە ئەوہ دەزانين نيچە شونينيكي گەورەي نەداوہ پىي لە ميژوى فيكردا.

ھەموو دەقەكاني، چ كورتەكان و چ دريژەكانيش، لە كوتاييدا رووہ و ناراستەيەك دەرۇن، ناراستەيەك كە ناسايبە ھەنديك لەسەري رابوہستين، تەنانەت ئەگەر لە ريكخستنى بەشەكاندا بەشپوہي كوتايبەك بيئت، چونكە زانيني ئەم دەرنە نجامە، ھەر لەسەرەتاوہ تيگەبشتنى ئەوہمان بو ناسان دەكات كە نيچە مەبەستى بوہ، ئەوہتە ئەم كوتايبەدا دەئيئت(من لە كاتى گەرئەندا لەناو ميژوودا بەدواي سەردەمى خوشدا ناگەرپم، بەلكو بەدواي ئەو سەردەمانەدا دەگەرپم كە زەمبەنيان خوشكردوہ بو گەشەسەندنى بليمەتى، ئەم

چوارچیوهیه شدا ده مبینی که نه و سهرده مانهم دۆزیوه ته وه نه وهی که پیش جه ننگه کانی (المیدیه) که وتوه، نه و جه نگی که به هر حالیک قورسه له نزیکه وه به ناگابون لی ی.

هه ندی خه ئک هه ن ژیانیکی درامیانه ده ژین، هه ندیکی دیکه ش هه ن ژیانیکی نه فسانه یانه ده ژین، له کاتیکیدا هه ندیکی دیکه ش ژیانیکی نیگه ران ده ژین که هیج هونه ریکی تبادانیه.

به لام میژوی نه غریقی و به فه زلی شه ره کانی (المیدیه)، ژیانیکی دیکه ژیاوه، ژیانیکی فیکری چالاک، نه ویش به هوی نه و فه یله سوفانه ی نه و سهرده مه دا ژیاون، چونکه یه که م هه ریه که یان نه و دی دابراوه و بو خودی خوئی ژیاوه، دواتریش به و سیفه ته ژیاون که شاهیدبون له سه رگه شه سه ندنی نه زعه ی هیلینی (به جوریک فه لسه فه که یان سیبه ری رۆحی نه غریقی بوه).

سیبه مینیش وه ک رکابه ریک که ربه رووی نه و مه ترسیانه بونه ته وه که مه ترسیان بو سه ر هیلینیته ته هه بوه. دوا ی نه وهش له رودا وه کانی میژووی نه غریقیدا وه ک چه ند چاکسازیک ده یان بینین که هه وئه کانیان شکستی هیئاوه، و له کو تایشدا به دژ له سوکرات و هه موو نه نامانی کومه له کانی ژیانی ته نه مونی (هه مو یان هه وئی نه وه یان داوه بگه ن به شیوازی ژیانیک، که نیمه تاوه کو نه مروض نه مانتوانیوه پی بگه یان).

نه وهی ناشکرایه لی ره دا نه وه یه که نه م دی رانه که کتیبه که ی پی کو تایی دینیت، بو یه که مجار بیخوینیته وه وا دهرده که ویت که په یوه ندی به و سیاقه وه یه که دهریاری له دایکبونی درامایه، به لام نه مه زور ورد نیه، تاوه کو نیچه چه ند دی ری دیکه ی بو نه وه ته رخان کرد بیت که بلیت چون چونی نه م هه ئویسته فه لسه فه یه ژیان دوسته که فه یله سوفه کان له ریگای له دایکبونی فیکره وه و دواتریش له ریگای له دایکبونی راسته قینه ی مروضه وه ته عبیریان لی کردوه.

له وانه یه جوانترین ته عبیری له درامای یونانی که له (شار) و (ئاوه دان کردنه وه) دا خوی ده بینیتته وه لی کرابیت، وه زانیویشیه تی که چون چونی هه موو نه وانه پیچه وانه ده کاته وه، وه های کردوه که په یوه ندیه کی جه ده لی له نیوان ژیان و ته عبیر کردنیکی زیندوو له ژیان دروستبکات.

نه م ته عبیره ش که له شانودا گه شتوته لوتکه، له نویسه مه لجه میه کانی شدا ره نگی داوه ته وه، که ده توانین زور به خیرایی نه وه بگه یان که له لایه ن خو یه وه خاوه ن شه کل و رۆئیکی په یوه ندی داربوه به شانوه.

هه ربویه په یوه ستیش بوه به بنه چه کانی له دایکبونی تراژیدیا و له دایکبونی فه لسه فه وه له یه ککاتدا. له م پیودانگه شه وه یه (له دایکبونی عه قل و مه عریفه).

مه سه له که هه رچو ئیک بیت نه وهی لی ره دا ده بیت ناماژهی بۆیکه یان نه وه یه کاتیکی نیچه نه م دی رانه ی نویسه، له ژیر کاریگه ریه کی زوری (شوپه نهاور) دا بوه، هه ربویه له ریگای خویندنه وهی نه م دی رانه وه به ووردی، وا دهرناکه ویت بو مان که نیچه زورتر مه به ستی ناسینیکی مه زوعی فه یله سوفه کانی بهر له سوکرات بیت، هینده ی نه وهی مه به ستی بوه که له ریگای نه وان و له ریگای بیروبو چونه کانیانه وه له خودی خوئی بگات.

لی ره دا فه لسه فه به نیسه ته نه وه وه، مه له کوتی (خه یالی بوه).

که راسته وخو ده یبه ستیت به کاری هونه ریه وه، و ره هه ندیکی جه وه ره یشی به سه ردا ده بری.

نهم بیرۆکه یه شه که بیانو ده دات به وهی که چۆن نیچه، لیره دا هه رگیز هه وئی نه وهی نه دا وه که به سه ر پرۆژه که یه دا شیوازی کاریکی میژوی زانستی (مه وزوعی) دابیری.

به لکو سوربوه نه سه ر نه وهی که بابه تی سه ره کی کتیبه که ی (پورتزیتی هونه ری) بیّت که باس له (تالیس وهی را کلتیس و نه مبروکی و دیمکریتس) و نه وانی دیکه بکات.

به و ئیعتیبارهی که نه و بیرمه ندانه به و سیفه ته خویانمان نشان نه دهن که (پالنه وانی تامه زرۆی مه عریفه ن که نه هه مان نه و شوینه دا له دایکبون نه فسانه و تراژیدیای تیادا دۆزرا وه ته وه).

له کاتی کدا ده بینین که (نه و سوکراته ی سه ره تاکانی فیکری عه قلانی راگه یاند، له ریگای خۆیدا هه موو ته قالییدیکی ئاینی و میتافیزیکی تیکشکاند، که نه مه ش بو به وهی کاره سات بو شارستانیته ت).

کاتی ک (فریدریک نیچه 1844-1900) نه م دیرانه ی نوسی و ده یویست له کۆتایدا کتیبیکی ئی ده ریچی له سه ره تاکانی عومری دا بوو، که سه ره تاکانی عومری شی که سیکی بزئوبوو، وه کو ده شرانین وازی له و بزئوییه نه هینا، به جوریک که هه موو کتیبه کانی دواتری که له ماوه ی چاره که سه ده یه کدا نویونی هه مان نه و سروشته ی هه یه .

به ناوبانگترینیشیان وه ک ده زانین (میلاد الماساقمن روح الموسيقى) و (ارادة القوة) و (افول الاصنام) و (هوذا الانسان)، به دنیایشه وه (زهردهشت وه های گوت).

سه رچاوه / سایتی (دار الحیاة)